Türk Dil Kurumu Yayınları

DOĞUMUNUN 80. YILINDA PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN ARMAĞANI

Editörler
Leylâ KARAHAN
Hüseyin YILDIZ

Ankara, 2023

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1515

DOĞUMUNUN 80. YILINDA
PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN
ARMAĞANI

*

Editörler:
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ

*

Dizgi, Sayfa ve İç Kapak Tasarımı:
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ

*

Kapak Tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Baskı:
Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. AŞ
Çubuk Yolu Yenice Mahallesi No.: 3
06760 Esenboğa / ANKARA

*

Birinci Baskı: Ankara, 2023 Şubat
Baskı Sayısı: 500 adet
ISBN: 978-975-17-5372-4

*

Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No.: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.gov.tr

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11

Ön Söz 13

ÖZ GEÇMİŞ 17

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un Hayatı ve Eserleri 19

Hüseyin Yıldız

SÖYLEŞİ 29

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ile Söyleşi 31

Nuray Tamir

ANI YAZILARI 65

Anılardan Kırıntılar 67

Bilge Ercilasun

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun 83

Umay Türkeş Günay

60 Yılı Aşkın Dostluk, 60 Yılı Aşkın Türkçülük 85

İskender Öksüz

Kocaman Bir 55 (Elli Beş) Yılı Geride Bırakırken… 89

Saim Sakaoğlu

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun İle Dost Olmak… 99

İsmail Parlatır

Ahmet Bican Ercilasun Hocamız 105

Naciye Ata Yıldız

AKADEMİK YAZILAR 113

Mifolinqvistika: Leksik Səviyyədə Mifoloji Təsəvvürlər 115

Kamal Abdulla

Kocaeli Kandıra Ağzında Palatallik Üreten rl >> İİ Asimilasyonu 131

Kenan Acar

Tuńukuk Yazıtının 61-62. Satırları Üzerine Yeni Bir Yorum 145

Ferruh Ağca

Düşünce Kavramları ve Türkçe 159
Ali Akar

Türkçe Kişi Adlarında Emir ve İstek Kipinin İşlevleri 169
Hakan Akca

Karı Çor Tigin Yazıtı'nda Geçen "Bezgek" Sözcüğü ve Uygurların Boy Damgası Üzerine 185
Cengiz Alyılmaz

Güney Sibirya Türk Lehçelerinin Temel Ayırıcı Özellikleri 197
Ekrem Arıkoğlu

Lübnan Türk Ağızlarında Yapım Eklerinin İşlevsel Biçimbirim Özellikleri .. 205
Özgür Kasım Aydemir

Eski Türk Yazıtlarının "Ölmek" Anlamlı Sözcük Varlığı Üzerine Notlar 217
Erhan Aydın

«Dîvânu Lugâti't-Türk»te Geçen Sözcüklerin Karluk, Oğuz ve Kıpçak Lehçelerine Dayalı Özbek Ağızlarında Korunması Üzerine 233
Gaybullah Babayar

Hüis Tolgoy (HT 1) Bitiktaş Yazıtının Dili ve Eski Türkçe 255
Napil Bazılhan

Terim Dünyamızda Karga 269
Nergis Biray

+{dUr(Ur)} Biçimbirimli Yapıların Eylem İşletimindeki 'Zaman, Görünüş ve Kiplik' İşlevleri Üzerine: Yunus Emre Divanı Örneği 287
Erdoğan Boz

"Türk Ninniler Hazinesi"nde Benzer Metin Örneklemi 299
A. Mevhibe Coşar

Yazımı Karıştırılan Alıntı Kelimeler Üzerine 317
Gülcan Çolak – Arife Ece Evirgen

Mir Celal Paşayev'in Hekim Cinayetov Adlı Öyküsünün Anlatıbilimsel Analizi 335
Sema Aslan Demir

Azerbaycan Şairi Ahmet Cevad'ın "Uyan" Çağrısı 347
Aysun Demirez

"*At Ayağı Külük Ozan Dili Çevük Olur*" Kalıp Sözü Üzerine 369
Aslıhan Dinçer

Dukhin Buuts Yazıtı Üzerine 379
Şaban Doğan – Boldbaatar Yundenbat

Türkçede Sözcük Ölümü 389
Kürşat Efe

***Edat* Terimi Üzerine** 405
Marsel Erdal

Karahanlı Türkçesinin Hukukla İlgili Söz Varlığına Kültür Dilbilimi Açısından Bir Bakış 413
Dilek Ergönenç

Ahmet Bican Ercilasun'un Romanlarında Dil Konusu ve Türkoloji 433
Feyzi Ersoy

Başkurt Türkçesinde Ölçü Birimleri 447
Habibe Yazıcı Ersoy

Azerbaycan Türkçesinde Bulunma Hâli Ekinin Katmerli Kullanımı: "-dAcA Eki" 469
Bilgehan Atsız Gökdağ

Türklerde "Bağdaş Kurmak" ve "Bağdaş-Bekdeş" Deyimi Üzerine 487
Tuncer Gülensoy

Kuzey Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Ek Fiilin Farklı Kullanım ve İşlevleri 491
Ahmet Günşen

Çuvaş Dil Bilimi Terminolojisinin Kurucusu Timuhha Hĕvetĕrĕ [Fyodor Timofeyeviç Timofeyev] 509
Sinan Güzel

Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Bil- Temelli Sözcükler Üzerine 529
Erkan Hirik

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tanıklanan Yusufeli Ağzındaki Bazı Kelimeler Üzerine 555
Ümit Hunutlu

Rumeli'de Türkiye Türkçesinin XXI. Yüzyılı 583
Alpay İğci

Günümüz Türkçesinin Yazılı Dil Metinlerinde İsim Hâl Eklerinin Değişmesi Üzerine 599
Ayşe İlker

Uygur Yazıtlarında Geçen *teŋri yér* ve *teŋri yér ayu birti/berti* İbareleri Üzerine 617
Alimcan İnayet

Türk Dilinde Özne Sıfat Fiilli Yapı ve Nesne Sıfat Fiilli Yapı Nöbetleşmesi: Karahanlı Türkçesi Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi 631
Ferhat Karabulut – Tuba Arı Özdemir

"Akıllı"nın Metaforik Kullanımları Üzerine 657
Fevzi Karademir

"Bir ü bar" Kalıp Sözü Üzerine 679
Leylâ Karahan

Mahdum Kulu Divânı'ndaki p>f Değişiklikleri Aşırı Düzeltmecilik (Hypercorrection) Örneği Sayılabilir mi? 691
Yakup Karasoy

Alıntıların Türkçeleşme Süreçleri Bilgisine Eleştirel Bir Bakış 701
Yavuz Kartallıoğlu

Türkiye'de Dilin Kökeniyle İlgili Güncel Yayınlar 721
Caner Kerimoğlu

Ekleşme Süreci Yarım Kalmış -gil İle Ağıl, Ahır Sözlerinin Köken Sorunu ... 741
Cihangir Kızılözen

Saha Türkçesinde Ortaklık Hâli Eki 755
M. Fatih Kirişçioğlu

Ahmet Bican Ercilasun'un Türkiye'de Yapılan Yazıçevrimleri Konusundaki Haklı Eleştirileri Üzerine Bir Çözüm Önerisi 761
Timur Kocaoğlu

Eski ve Çağdaş Türk Dillerinde Bazı Dudaksıl Ünsüzler Üzerine 769
İgor Valentinoviç Kormuşin (Çev. Doolotbek Eshkenov)

Tiem 73'te Budist Bir Sözcük ʿarhant 783
Abdullah Kök

Kelimeler ve Sesler Arasında Tipolojik Bir Çalışma Olarak Türkçe-Hırvatça 801
Gönül Erdem Nas

"Gök" Kelimesinin "Tanrı" Anlamında Kullanımı 811
Gökhan Ölker

Konya/Cihanbeyli-Karabağ Ağzı II: Şekil Bilgisi 823
Perihan Ölker

Karaçay-Balkarcada -lIk Gelecek Zaman Eki 831
Mustafa Öner

Dede Korkut'ta Fark Edilmemiş Bir Ara Söz Üzerine 851
Sadettin Özçelik

Osmanlı Saray ve Çevresi Konuşma Diline Örnek Olarak Hatt-ı Hümâyûnlar (III. Selim Hatt-ı Hümâyûnları) 861
Fatih Özek

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Metinlerinde Gelecek Zaman Eki: {-(I)sAr} 889
Abdulkadir Öztürk

Eski Anadolu Türkçesinde Farklı Bir Ek: {-mIşsA > -mIssA > -mIsA} 915
Erkan Salan

"Hazâ Kitâbu Oğuznâme"nin Metin Dışı Kayıtları 949
Osman Fikri Sertkaya

Arat'ın Kutadgu Bilig Yayınındaki Tercihlerini Metin Yayınının Gerekliliği Olarak Okumak 963
Yaşar Şimşek

Türk Dili Tarihçiliği Bağlamında Julius Von Klaproth'un Uygurca ve Uygur Yazısı Üzerine Çalışmaları 983
Fikret Turan

Bilge Qağan "toq arquq sen" Diyerek Ne Kast Etmiş Olabilir? (Kül Tégin G 8 = Bilge Qağan K 6).....999
Erdem Uçar

***Gizem*'in Gizemi**.....1013
Mustafa Uğurlu

Koçkor II (Kök-Say II) Yazıtı: Eski Türklerde Kışlak.....1029
Nurdin Useev

Karakalpak Bilmecelerinde Mitolojik Unsurların İzleri.....1047
Ceyhun Vedat Uygur

Dil Bilgisinde Uzam.....1079
Kerime Üstünova

Čisön Tutung, An Old Uyghur Poet and Translator of The Mongol Time...1093
Abdurishid Yakup

Kutadgu Bilig'de Türkçe Bilinci.....1107
Ertuğrul Yaman

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Okuma ve Anlamlandırma Problemleri Üzerine Notlar.....1123
Hüseyin Yıldız

Şeyyād Ḥamza'ya Atfedilen Aḥvāl-İ Ḳıyāmet'in Ses Bilgisi Özellikleri.....1135
Osman Yıldız

Türk Lehçelerindeki +sIrA- Yapım Eki.....1153
Zühal Yüksel

Türkçenin Köklerini Arayışta Başvurulan Dîvânu Lugâti't-Türk.....1179
Hamza Zülfikar

ALBÜM.....1187

ESKİ TÜRK YAZITLARININ "ÖLMEK" ANLAMLI SÖZCÜK VARLIĞI ÜZERİNE NOTLAR

Erhan Aydın[*]

Bunça başlayu kazganmasar türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti.

Giriş

Yedinci ve sekizinci yüzyıldan itibaren takip edilebilen Eski Türk yazıtları çerçevesinde, Türklerin ölüm ve cenaze törenleri ile bu törenlerdeki uygulamaları tüm alanlardaki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu çalışmalarda, özellikle Çinlilerin yazdıkları uzun uzadıya incelenmiş; çok zaman Çince kimi sözcüklerle eski Türk yazıtlarındaki sözcükler karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular çağdaş Türk yazı dillerindeki tanıklarıyla birleştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türk dili veya daha genel ifade ile dil bilimi alanına uzak araştırmacılar, sözcükleri kendi düşünce ve niyetleri doğrultusunda okumuş ve bu nedenle de onarılması zor yanlışlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eski Türk yazıtlarında cenaze törenlerinin nasıl yapıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmaması, bu konunun uzayıp gitmesine zemin hazırlamıştır.

Yazıtlar dönemi Türkçesinin en değerli anıtlarından biri kuşkusuz Köl Tegin yazıtının metnidir. Ağabey Bilge Kağan, Köl Tegin'in ölümünün nasıl gerçekleştiğine dair bilgi vermemiş olsa da ölümünden duyduğu keder ve cenaze törenine katılanların getirdiği armağanların anlatıldığı bölüm çok değerlidir. Ancak Köl Tegin'in, kağanın kardeşi ve aynı zamanda yönetici konumunda bir kimse olması dolayısıyla, cenaze töreninin daha özenli yapıldığı ve geniş katılımlı olduğu anlaşılmaktadır.

[*] *Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Malatya / Türkiye, ayerhan@gmail.com*

Eski Türk yazıtlarında, ölümü ifade eden sözcükler kullanılmıştır; ancak, kabullenilmesinin güç olmasından ötürü, doğrudan *öl-* fiili kullanıldığı gibi, daha yumuşatılmış sözcük ve deyimler de ele geçmiştir. Yazıtlar dönemi Türkçesinde 'ölmek' ve ölümü ifade eden sözcükler üzerinde müstakil çalışmalar yapılmıştır; ancak bu çalışmalarda ulaşılan sonuçların, daha çok, kağanlık ve beylik yazıtlarından elde edildiği anlaşılmaktadır.[1]

Yedinci ve sekizinci yüzyıl Türk dünyasında cenaze törenlerinin nasıl yapıldığının anlaşılmasına yardım edebilecek cümleler bulunmaktadır. Özellikle kağan ve beylerin cenaze törenlerinin daha görkemli ve yoğun katılımlı olması dolayısıyla, küçük yazıtlardan elde edilebilecek bulgulara göre, daha karmaşık olduğu açıktır. Bu nedenle de törenlerin tam olarak nasıl yapıldığı, aydınlığa kavuşturulamamış konuların başında gelmektedir. Özellikle önemli kişilerin defni ile yoğ töreninin farklı zamanlarda yapılıyor olması, Köl Tegin yazıtının kuzey-doğu yüzünde bulunan cümleden açıkça anlaşılmaktadır: *Köl tėgin koñ yılka yėti yėgirm<i>ke uçdı tokuzunç ay yėti otuzka yog ertürtümüz* "Köl Tegin koyun yılının on yedisinde (sonsuzluğa) uçtu. Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde cenaze törenini yaptırdık."

Ölümle ilgili bir başka önemli ve üzerinde durulması gerekli konu, adına yazıt dikilen kişinin öldüğündeki yaşıdır. Çok sayıda yazıtta, kahramanın öldüğündeki yaşının belirtilmiş olması, yedinci ve sekizinci yüzyıl Türk

[1] Ölüm ve cenaze törenleri ile ilgili çalışmaların bir bölümü, yayımlandığı yıl sırası ile şöyledir: W. Barthold (1947). "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair". Çev.: Abdülkadir İnan. *Belleten* 11/43: 515-539; Osman N. Tuna (1960). "Köktürk Yazıtlarında 'Ölüm' Kavramı İle İlgili Kelimeler ve 'kergek bol-' Deyiminin İzahı". *Bilimsel Bildiriler 1957*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 131-148; S. E. Hegaard (1976). "Some expressions pertaining to death in the Kök-Turkic inscriptions". *Ural-Altaische Jahrbücher* 48: 89-115; H. Ecsedy (1984). "Ancient Turk (T'u-chüeh) burial customs". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 38/3: 263-287; Nejat Diyarbekirli (1991). "Türkler'de Mezar Yapısı ve Defin Merasimleri". *Türk Kültürü Araştırmaları* 28/1-2: 53-62; Yıldız Kocasavaş (2000). "Türkçe'nin Tarihî Dönemlerinde Ölüm Kavramının İfadesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 29: 77-115; Zhang Tieshan (2011). "The terms of "death" in Old Turkic inscriptions and its cultural connotations". Mehmet Ölmez-Erhan Aydın-Peter Zieme-Mustafa S. Kaçalin (Ed.): *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu*. Bildiriler, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 325-330; Duygu Yavuz Öz (2018). "Yenisey Yazıtlarında Ölüm Algısı". *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 352-362; Mehmet Sarıköse (2019). "Eski Türk Yazıtlarında Ölüm İfadeleri". Ferruh Ağca-Adem Koç (Ed.): *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 1333-1348; Erhan Aydın (2022). *Eski Türklerde Gündelik Hayat*. İstanbul: Kronik Kitap.

dünyasında insanların ortalama yaşam süresi hakkında da fikir vermektedir. Yazıt sahibinin ölüm yaşını belirten örnek birkaç cümle şöyledir:

Küli Çor Batı 3: <...> *kagan élinte karıp edgü beŋi körti ulug küli çor sekiz on yaşap yok boltı* "<...> kağanın ülkesinde yaşlanıp iyilik (ve) mutluluk gördü. Ulu Küli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü."

Begre (E 11), 6: *Yaşım yéti yétmiş azdım a* "Yaşım altmış yedi (iken) ayrıldım (öldüm)."

Çaa-Höl X (E 22), 3: *Üç elig e yaşım adrıl[tım be]n* "Kırk üç yaşımda ayrıldım (öldüm)."

Hemçik-Çırgakı (E 41), 9: *Sekiz yétmiş yaşım öltüm* "Altmış sekiz yaşım(da) öldüm, ne yazık! Ağılımdaki altmış ata bindim."

Bay-Bulun I (E 41), 3: *Yétmiş yaşım a öltüm yétmiş er ölürdüm* "Yetmiş yaşımda öldüm. Yetmiş asker öldürdüm."

Kızıl-Çıraa I (E 43), 6: *Bo kan éki elig yaşı* "Bu han, kırk iki yaşı(nda idi)."

Köjeelig-Hovu (E 45), 5: *Bir yétmiş yaşımga kök teŋride künge azdım* "Altmış bir yaşımda mavi gökteki güneşten ayrıldım."

1. Eski Türk Yazıtlarında "Ölmek" Anlamlı Sözcük Varlığı

1.1. Adrıl-

Fiil, 'ayırmak' anlamındaki *adır-* fiilinden yapılmış olup 'ayrılmak' anlamındadır. Bu edilgen çatılı biçim, hem asıl anlamıyla hem de 'ölmek' anlamıyla kullanılmıştır. Krş. (ED 68b-69a).

Fiilin, asıl ve mecaz anlamlı kullanımına dair çok sayıda tanık bulunmakta olup aşağıda birkaç örneğe yer verilmiştir:

Asıl anlamda:

Bilge Kağan Güney 7: *Elig yaşıma tatawı bodun kıtañda adr[ıltı]* "Elli yaşımdayken Tatavı halkı Kitanlılardan ayrıldı."

Tonyukuk I Batı 2: *Türk bodun kanın bulmayın tawgaçda adrıltı* "Türk halkı hanını bulamadığı için Çin'den ayrıldı."

Ongi Kuzey 3: *Kaŋ yorıp éltériş kaganka adrılmadok yaŋılmadok teŋri bilge kaganta adrılmalım azmalım téyin ança ütledim* ""Baba, ilerleyip

Elteriş Kağan'dan ayrılmadığı, hata etmediği, aziz Bilge Kağan'dan ayrılmayalım, doğru yoldan sapmayalım" diye öylece öğüt verdim."

Mecaz anlamda:

Ongi Kuzey 4: *Üze teŋri koñ yılka yėtinç ay küçlüg alp er kaganımda adrılu bardıŋız* "Yukarıda (ebedî) gök, koyun yılının yedinci ayında güçlü (ve) kahraman kağanımdan ayrılıverdiniz."

Uyuk-Turan (E 3), 1: *Kuyda kunçuyum özde oglum yıta esizim e yıta bökmedim adrıltım kinim kadaşım yıta adrıltım* "Obada eşim, vadide çocuk(lar)ım eyvah! Ne yazık! Eyvah! Doymadım, ayrıldım (öldüm). Akrabalarım, eyvah! (Sizlerden) ayrıldım."

Uyuk-Turan (E 3), 4: *Üç yėtmiş yaşımka adrıltım egök katun yėrimke adrıltım* "Altmış üç yaşımda öldüm. Uyuk (ve) Katun (ırmaklarının suladığı) yerimden ayrıldım."

Barık IV (E 8), 2: *[Kuy]da kunçuyumka adrıldım* "Obada eşimden ayrıldım."

Çaa-Höl X (E 22), 3: *Üç elig e yaşım adrıl[tım be]n* "Kırk üç yaşımda ayrıldım (öldüm.)"

Oznaçennaya I (E 25), 3: *Ėlim kanım esizim e adrıldım altun kėş adrıldım* "Yurdum, hanım, ne acı! (Sizlerden) ayrıldım. Altın okluğumdan ayrıldım."

Bay-Bulun I (E 42), 8: *Er atım öz tugdı oglanım esiz e ewçim adrıltım a* "Erkeklik adım Öz Tugdı. Çocuklarım(dan), ne yazık! Eşim(den) ayrıldım."

Şançi III (E 152), 2: *Enlig çor ınançu alp tarkan ataçım a adrıldımız esisim* "Enlig Çor Inançu Alp Tarkan (adlı) babacığımdan ayrıldım, ne yazık!"

Talas II (K 2), 5: *Kar<a> çor a esiz <...> özge uyalarına adrılmış a* "Kara Çor, ne yazık <...> başka akrabalarından (da) ayrılmış."

1.2. Adrın-

Adır- fiilinin dönüşlü biçimi olan *adrın-*; *adır-* 'ayırmak' fiilinin anlamı göz önüne alındığında, 'ayrılmak; ölmek' anlamında kullanılmıştır. Yalnızca

Yenisey yazıtlarında, üç kez Uybat III (E 32) yazıtında ele geçen bu fiil, Uybat III yazıtının yazıcısının diyalekti hakkında fikir verecek kadar değerlidir. Fiilin geçtiği yer ve cümleler şöyledir:

Uybat III (E 32), 13: *Ėçiçim e adrındım a* "Sevgili ağabeyimden ayrıldım."

Uybat III (E 32), 14: *Bir yaşımta ataçımka adrındım* "Bir yaşımda babacığımdan ayrıldım."

Uybat III (E 32), 14: *Altı yaşımta kaŋsıradım bilinmedim ėçiçim e yıta adr<ın>dım* "Altı yaşımda babasız kaldım, bilmedim. Sevgili ağabeyimden, ne acı (ki) ayrıldım."

1.3. Az-

Fiilin asıl anlamı 'ayrılmak, çekip gitmek' olup bu anlamıyla yalnızca Ongi Kuzey 3'te tespit edilmiştir. 'Ölmek' anlamlı biçimler ise, Altay yazıtlarındaki bir örneğin dışında tüm örnekler Yenisey yazıtlarından elde edilmiştir. Fiilin geçtiği yerlerden birkaçı şöyledir:

Asıl anlamda:

Ongi Kuzey 3: *Kaŋ yorıp ėltėriş kaganka adrılmadok yaŋılmadok teŋri bilge kaganta adrılmalım azmalım tėyin ança ütledim* ""Baba, ilerleyip Elteriş Kağan'dan ayrılmadığı, hata etmediği, aziz Bilge Kağan'dan ayrılmayalım, doğru yoldan sapmayalım" diye öylece öğüt verdim."

Mecaz anlamda:

Mendur-Sokkon I-2 (A 7), 1: *Er atı tar* (*atar*?) *apa* $k^1y^1d^1d^1n^1$ *ölüp azar erkim<n>i nlig adaşım adr<ıl> ıp öz? ewime tezidti* "erkeklik adı Tar (Atar) Apa('dır) ? ölüp ayrılır, gücümü Enlig? adaşım ayrılıp (ölüp) öz? yurduma döndürdü?"

Harflerdeki aşınma dolayısıyla, okunması güç olan Mendur-Sokkon I-2 (A 7) yazıtının ilk satırında, *ölüp azar* yapısında *öl-* fiili ile ikileme yapıldığı açıktır. Bu nedenle de *az-* fiilinin de 'ölmek' anlamında olduğu anlaşılmaktadır.

Begre (E 11), 2: *Tör apa içreki ben bėş yėgirmi yaşda alınmışım kunçuyum a buŋ a adrıldım a esizim e kün e ay a azdım a* "(Ben) Tör

Apa'ya bağlıyım (mensubum). On beş yaşımda aldığım eşimden (ayrıldım), ne sıkıntı! (Onlardan) ayrıldım, ne yazık! Güneş ve aydan ayrıldım."

Begre (E 11), 6: *Élim e kanım a bökmedim e yaşım yėti yėtmiş azdım a* "Yurduma, hanıma doymadım. Yaşım altmış yedi (iken) ayrıldım (öldüm)."

Köjeelig-Hovu (E 45), 5: *Bir yėtmiş yaşımga kök teŋride künge azdım esizim e* "Altmış bir yaşımda mavi gökteki güneşten ayrıldım. Ne yazık!"

Yukarıda Yenisey yazıtlarından verilen belirgin örneklerden *az-* fiilinin 'ölmek' anlamında olduğu açıktır. Clauson, *az-* fiilinin asıl anlamıyla yalnızca Ongi yazıtında tespit edildiğini belirtir ve *Irk Bitig*'deki 'ayrılmak' anlamlı belirgin örneğe yer verir: *Kuş oglı uça aztı kėyik oglı yügürü aztı*. Öteki örnekler ise daha çok 'yoldan çıkmak' anlamındakilerdir. Clauson'un, 'ölmek' anlamlı örneklere yer vermediği anlaşılmaktadır (ED 279a). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da da durum aynıdır (DTS 72).

1.4. Kapırçakka kir-

Yalnızca Altın-Köl II (E 29) yazıtının 8. satırında ele geçen ve *kapırçak* 'tabut' ve *kir-* ile kurulmuş deyimin de 'ölmek' anlamında olduğu öne sürülebilir: *Er erdem bolsar andag ermiş esin<i> men altun kapır[çakka kir]tim* "Erkeklik kahramanlığı olursa öyle imiş, ne acı! Ben Altın tabuta girdim."

Yalnızca bir kez tespit edilmesi ve sözcükte bir iki harfin aşınmış olması nedeniyle 'tabut' anlamındaki *kapırçak* sözcüğün okunuşu ve dolayısıyla anlamlandırılmasında sorunlar bulunmaktadır. Sözcüğün tespit edildiği satırın sonuna doğru harflerdeki aşınma ve silinmelerden dolayı, okunuşunda bir birlikten söz etmek güçtür. Örneğin; Hüseyin N. Orkun (1940: 105) ve S. G. Klyaştornıy (1976: 262) *kırka kirtim*; S. Ye. Malov *kaparka kirtim* (1952: 57); İ. V. Kormuşin *altun kapar[ta k]ältim* (1997: 72); Rysbek Alimov ise *kapar[ta k]eltim* biçiminde okur (2008: 45). Talat Tekin, bu satırların yazarının da esin kaynağı olarak *kapırçak* 'tabut' okur ve anlamlandırır (1998: 12). Marcel Erdal ise *kapırçak* okuyuşunun Tekin'e değil; Thomsen'in asistanı Kurt Wulff'a ait olduğunu belirtir (2002: 70). Ayrıca krş. (Aydın 2019: 109-111).

1.5. Kara bol-

Kara sözcüğü ve *bol-* yardımcı fiili ile yapılmış bu birleşik fiil, kara renginin anlam boyutundan elde edilmiştir. Birleşik fiil yalnızca bir kez tespit edilmiştir. Yeerbek I (E 147), 1: *Yėti yėgirmi yaşımta men teŋri ėlimke kara boldum* "On yedi yaşımda, kutlu yurdumda öldüm." *Kara* sözcüğü yazıtlar dönemi Türkçesinde renk anlamının yanında; yine renkten elde edilen 'halk, avam' anlamıyla, ayrıca kişi adı olarak da elde edilmiştir. Sözcüğün renk dışındaki kullanım alanı aşağıya çıkarılmıştır:

Halk:

Kara baş (Hoyto-Tamır II, 3)

Kara bodun (Bilge Kağan Doğu 41, Tariat Güney 4, 5, Şine Usu Kuzey 2, Doğu 5; Uyuk-Turan (E 3), 6; Elegest I (E 10) 7 ve 12; Çaa-Höl VII (E 19), 2; Uybat III (E 32), 6).

Kara ėgil bodun (Şine Usu Doğu 2)

Kişi adı:

Kara Kan (Tuba III (E 37), 1; Uybat I (E 30), 4)

Kara Inançu (El-Bajı (E 68), 3)

Kara Bars (Talas I (K 1), 3)

Kara Çor (Talas II (K 2), 2 ve 4)

Kara Tėgin (Hoyto-Tamır XVIII)

Kara Yazmaz (Talas II (K 2), 2 ve 4)

1.6. Kergek bol-

Yazıtlar dönemi Türkçesinde 'ölmek' anlamındaki sözcükler içerisinde en anlaşılmaz ve deyim olması dolayısıyla, en karmaşık olanı kuşkusuz *kergek bol-* yapısıdır. Bu deyim, yalnızca Köl Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarında dört kez tespit edilmiştir. Geçtiği yer ve cümleler şöyledir:

Köl Tegin Doğu 4 ve Bilge Kağan Doğu 4: (3) *Özi ança* (4) *kergek bolmış* "(3) Kendisi öylece (4) ölmüş."

Köl Tegin Doğu 30: *Bunça törög kazganıp inim köl tėgin özi ança kergek boltı* "Bunca yasaları kazanıp kardeşim Köl Tegin öldü."

Köl Tegin Kuzey 10: *İnim köl tėgin kergek boltı* "Kardeşim Köl Tegin öldü."

Kergek bol- deyimi, isim + *bol-* yardımcı fiili ile kurulmuş bir birleşik fiildir. Dolayısıyla burada önemli olan sözcük *kergek*'tir. Bugün birçok Türk yazı dilinde yaşayan *gerek* sözcüğünün eski biçimi olan *kergek*, eski Türk yazıtları dönemi Türkçesinde yalın olarak tespit edilmemiş; ancak *+sIz+* yokluk bildiren isimden isim yapım ekli olarak iki kez ele geçmiştir:

Köl Tegin Kuzey 12: *Tawgaç kaganta işiyi likeŋ kelti bir tümen agı altun kümüş kergeksiz kelürti* "Çin kağanından İşiyi Likeng geldi. On bin (top) ipek, altın (ve) gümüşü fazlasıyla getirdi."

Bilge Kağan Güney 11: *Altun kümüş kergeksiz kelürti* "Altını (ve) gümüşü fazlasıyla getirdiler."

Yukarıdaki iki cümlede de *kergeksiz* sözcüğü 'eksiksiz, çok sayıda' anlamındadır. Dolayısıyla *kergek* sözcüğünün temel anlamını kullanarak ve *bol-* yardımcı fiili yardımıyla 'ölmek' anlamında bir birleşik fiil elde etmek güçtür. *Kısga kergek bol-* da dâhil, *kergek bol-* deyiminin geçtiği toplam beş örnekte de açıkça ölümden söz edilmektedir. Sözcüğü farklı biçimlerde okuyarak farklı anlamlandıranlar da olmuştur. Örneğin; Ali U. Elöve *kürigek* okuyarak 'gürlemiş' anlamını verir (1958: 73). Abdülkadir İnan ise, Yakut Türkçesindeki 'kurban' anlamındaki *kereh* örneğini vererek *kergek* ile karşılaştırılması gerektiğini, ayrıca sözcüğün Moğolcanın Buryat lehçesinde de yine 'kurban' anlamında olduğunu belirtir (1986: 98). Konuyla ilgili ilginç önerilerden biri de *kergek* sözcüğünün 'mitolojik bir kuş' olduğu ve ölen kişinin bu mitolojik kuşa dönüşüp sonsuzluğa uçtuğudur (Tuna 1960: 131-148).

Kergek'in tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde 'gerek' anlamından başka herhangi bir anlamının tespit edilmemiş olması, işi güçleştirmektedir. Ancak sözcüğün hanedan yöneticilerinin sözcük varlığında kalmış, çok fazla kullanım alanı olmayan bir sözcük olduğu düşünülebilir. Ayrıca krş. (ED 742a-b); (Ercilasun 2016: 687).

1.7. Kısga kergek bol-

Köl Tegin ve Bilge Kağan yazıtlarında toplam dört kez ele geçen *kergek bol-* yapısının, başında fazladan bir *kısga* sözcüğü bulunan *kısga kergek bol-* deyimi yalnızca bir kez Küli Çor yazıtında ele geçmiştir:

> Küli Çor Doğu 11: *Yagıka yalŋus oplayu tegip opulu kirip özi kısga kergek boltı* "Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü."

1.8. Öl-

Fiil, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Küli Çor gibi kağanlık ve beylik yazıtlarında, daha çok milletin topyekûn ölümü, yani yok olması, başka boy veya milletlerin liderleri ile özellikle atların ölümünü anlatmada kullanılmış; kağan ve üst düzey yöneticilerin ölümünü ifade etmek için herhangi bir örnek ele geçmemiştir. Aşağıda birkaç örnek bulunmaktadır:

> Köl Tegin Güney 6: *Süçig sawıŋa yımşak agısıŋa arturup üküş türük bodun öltüg türük bodun ölsikiŋ* "Tatlı sözüne, yumuşak ipeğine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü. Türk halkı öleceksin."
>
> Köl Tegin Güney 7: *Bilig bilmez kişi ol sawıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg* "Bilgisiz (cahil) kişi(ler) o sözü (dikkate) alıp yakına varıp çok (sayıda) kişi öldünüz."
>
> Köl Tegin Güney 8 ve Bilge Kağan Kuzey 6: *Ol yėrgerü barsar türük bodun ölteçi sen* "o yerlere gidersen Türk halkı öleceksin."
>
> Köl Tegin Doğu 19: (18) *Türgėş kagan türükümüz [bodunumuz erti bilmedökin]* (19) *üçün biziŋe yaŋıl<t>okın üçün kaganı ölti buyrukı begleri yeme ölti* "(18) Türgeş kağanı (bize) tâbi [halkımız idi. Bilmediği] (19) için bize (karşı) yanıldığı için kağanı öldü. Komutanları, beyleri de öldü."
>
> Köl Tegin Doğu 20: *Özi yaŋıltı kaganı ölti* "Kendisi yanıldı, kağanları öldü."
>
> Köl Tegin Doğu 33: *Ėkinti ışwara yamtar boz atıg binip tegdi ol at anta ölti* "İkinci olarak Işvara Yamtar'ın boz atına binerek saldırdı. O at orada öldü."

Küli Çor Doğu 6: *Küli çor yėti yaşıŋa eygir ölürti tokuz yaşıŋa azıglıg toŋuz ölürti* "Küli Çor yedi yaşında kara at öldürdü. Dokuz yaşında azılı (vahşi) domuz öldürdü."

Bilge Kağan Doğu 33: *Türük bodun ölteçi erti* "Türk halkı ölecekti."

Tonyukuk I Batı 3: *Türk bodun ölti alkıntı yok boltı* "Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu."

Şine Usu Doğu 5: *Kara bodunum öltüŋ yitdiŋ yana içik ölmeçi yitmeçi sen tėdim* "(Ey) halkım! "Öldün, mahvoldun. Tekrar tâbi olursan, ölmezsin, mahvolmazsın" dedim."

Kağanlık ve beylik yazıtlarında *öl-* fiilinin; kağan, yabgu, şad, katun ve tegin gibi hanedan üyeleri ile yönetici kesim için kullanılmadığını yineledikten sonra, Ongi ve Suci yazıtında geçen iki örnekte, adına yazıt dikilen kimsenin ölümü için kullanıldığını belirtmek gerekir. Adına Suci yazıtı dikilen kimse, hanedan üyesi olmadığı için sıradan bir durum olsa da bunu Ongi yazıtı için söylemek güçtür. Her iki yazıttaki cümle şöyledir:

Ongi Ek 7: *Ataçım ölti* "babacığım öldü."

Suci 8: *Yėgenimin atımın körtüm amtı öltüm* "yeğenlerimi, yeğenlerimi gördüm. Şimdi öldüm."

Öl- fiili, asıl anlamıyla öteki yazıtlarda az da olsa kullanılmıştır. Aşağıda birkaç örnek bulunmaktadır:

Uybat II (E 31), 5: *[Yı]ta esiz er ėki oglın birle ölti* "Ne acı! Zavallı adam, iki çocuğuyla birlikte öldü."

Tuba III (E 37), 3: *Ben öltüm türgėş ben çaŋ(çeŋ?) beg ben biçig* "Ben öldüm. (Ben) Türgeş'im. (Ben) Çang Bey'im. (Bu) yazıt(ım)."

Hemçik-Çırgakı (E 41), 9: *Sekiz yėtmiş yaşım öltüm esizim e agı<lı>mga altmış at bintim* "Altmış sekiz yaşım(da) öldüm, ne yazık! Ağılımdaki altmış ata bindim."

Bay-Bulun I (E 42), 3: *Yėtmiş yaşım a öltüm yėtmiş er ölürdüm* "Yetmiş yaşımda öldüm. Yetmiş asker öldürdüm."

Öl- fiilinden türlü eklerle kurulmuş türevler de ele geçmiştir:

Ölmeçi 'ölmeye yüz tutmuş'

Şine Usu Doğu 5: *Kara bodunum öltüŋ yitdiŋ yana içik ölmeçi yitmeçi sen tėdim* "(Ey) halkım! "Öldün, mahvoldun. Tekrar tâbi olursan, ölmezsin, mahvolmazsın" dedim."

Ölüg 'ölü'

Köl Tegin Kuzey 9: *Ölügi yurtda yolta yatu kaltaçı ertigiz* "ölüsü de orada burada kala kalacaktınız."

Ölür- 'öldürmek'

Köl Tegin Doğu 36: *Kırkız kaganın ölürtümüz* "Kırgız kağanını öldürdük."

Köl Tegin Kuzey 2: *Karlokug ölürtümüz altımız* "Karlukları yok ettik."

Tonyukuk I Güney 3: *Ol ėki kişi bar erser sini tawgaçıg ölürteçi tėr men öŋre kıtañıg ölürteçi tėr men* "O ikisi var olduğu sürece seni, (yani) Çinlileri öldürecektir", derim. "Doğuda Kitanlıları öldürecektir", derim."

Elegest I (E 10), 8: *Ėlim ugrınta sü bolup er <ö>lürmedöküm yok çiwiligde bir tegimde sekiz er ölürdüm* "Yurdum uğrunda asker olup adam öldürmediğim yok. Çivilig'de bir saldırıda sekiz adamı öldürdüm."

Kızıl-Çıraa II (E 44), 2: *Teŋri ėlimke tusom tokuz er ölürtüm* "Kutlu yurduma yararım (şudur): Dokuz asker öldürdüm."

Ölürme- 'öldürmemek'

Begre (E 11), 10: *Yėti böri ölürdüm e barsıg kökmekig ölürmedim e* "Yedi kurt öldürdüm, pars ve Sibirya leoparı öldür(e)medim."

1.9. Seçlin-

Temel anlamı 'ayrılmak' olan fiilin, ikisi olumlu, biri olumsuz cümlede olmak üzere toplam üç örneği ele geçmiştir:

Altın-Köl I (E 28), 6: *Ėzençüm e küzençüm e adrılma seçlinme ögürdüm* "Izdırabım ve koruyucum, ayrılmayın, neşem, hayat kaynağım!"

Kızıl-Çıraa I (E 43), 2: *Adrıltım seçlintim yıta buŋ a* "(Sizlerden) ayrıldım, ayrıldım eyvah! Ne sıkıntı!"

Tuekta IV (A 88), 2: <*Se*>*wiglig ü? seçlinmez üçün* <...> *ögüküm ala* (3) yın "Sevgiliyi seçip ayırma? için <...> anneciğim, ala (3)-yım"

Seçlin- fiilinin tabanının *seç-* 'seçmek, ayırmak' (ED 794b-795a) olması gerekir. Tekin, Altın-Köl I (E 28) yazıtındaki *säçlinmä* için 'do not be parted!' anlamını verir. Tekin, Kızıl Çıraa I (E 43) yazıtındaki örnekle birlikte fiilin *säç-* olduğunu ve *adır-* fiili ile birlikte kullanıldığını belirtir (1997: 221). Her iki örneğin Clauson'da bulunmamasının nedeni, örneklerin Malov tarafından tam olarak okunamamasıdır. Çünkü Malov, Altın-Köl I yazıtındaki *seçlinme-* fiilini *iç älinmü (?)* (1952: 53), Kızıl-Çıraa I yazıtındaki *seçlin-* fiilini ise *iç çln äşim* (1952: 79) olarak okur. Bu nedenle, Yenisey yazıtlarında Malov'un 1952 yılında yayımlanan yayınını takip eden Clauson'da hem *seç-* hem de *seçil-* maddelerinde bu örnek bulunmaz (ED 794b-795a ve 797b). Hatice Şirin ise, fiilin *s(ä)çl(ä)nd(i)m* "Tanrı tarafından seçildim, öldüm" okunup anlaşılması gerektiği kanaatindedir (2016: 176 ve 466). Ayrıca krş. (Karaman 2019: 17-20).

1.10. Uç-

Fiilin temel anlamı 'uçmak'tır. Ancak yazıtlar dönemi Türkçesinde, temel anlamıyla tespit edilmemiştir. Yedinci ve sekizinci yüzyılda, kuşların dışında uçabilecek başka bir canlı veya cansız varlık olmadığına göre, *uç-* fiilinin ele geçmesi için ancak kuşlardan söz edilmesi gerektiği açıktır. Bu nedenle de ölümden sonra, insan ruhunun sonsuzluğa uçup gitmesi çerçevesinde, ölmek de *uç-* fiili ile ifade edilmiş olmalıdır. Yukarıda *kergek bol-* deyimi ile *öl-* fiilinde de sözü edildiği üzere, *öl-* fiili, kağan ve beylerle, hanedan üyesi öteki kimselerin ölümünü ifade etmede kullanılmamıştır. Dolayısıyla kağan ve beylerin ölümü *uç-* fiili ile anlatılmıştır. Aşağıdaki birkaç cümlede bu durum açıkça görülmektedir:

Köl Tegin Doğu 30: *Kaŋım kagan uçdokda inim köl tėgin yėt[i yaşda kaltı]* "Babam kağan sonsuzluğa uçtuğunda kardeşim Köl Tegin yedi yaşında idi."

Köl Tegin Kuzey-Doğu: *Köl tėgin koñ yılka yėti yėgirm*<*i*>*ke uçdı* "Köl Tegin koyun yılının on yedisinde (sonsuzluğa) uçtu."

Bilge Kağan Batı 2: *Bilge kagan u[çdı]* "Bilge Kağan (sonsuzluğa) uçtu."

Tes Batı 5: *Él ėtmiş kanım yaşı tegip uçdı* "El Etmiş hanımın yaşı tamam olup öldü."

Hangiday, 2: *Baz kan oglı teŋri uçmış* "Baz Kan'ın oğlu Tengri ölmüş."

Tonyukuk yazıtı da dâhil, kağanlık yazıtları dışındakilerde tespit edilmeyen bu fiil, az satırlı yazıtlardan yalnızca Hangiday'da tespit edilmiştir. Bunun nedeni, adı geçen kişinin, güçlü bir olasılıkla Oğuzların lideri Baz Kağan'ın oğlu olmasından kaynaklanmaktadır ve bu yüzden *uç-* fiili kullanılmış olmalıdır. Sonuç itibarıyla; *uç-* fiili Dağlık Altay, Yenisey ve Kırgızistan yazıtlarında ele geçmemiş; kağanlık yazıtlarıyla sınırlı kalmıştır.

1.11. Yaşı teg-

'Ölmek' anlamlı bu deyim, *teg-* fiili ile kurulmuş olup 'yaşı tamam olmak' anlamındadır. Toplam iki kez elde edilen fiil, yalnızca Tes yazıtında tespit edilmiştir.

Tes Batı 5: <...> *él ėtmiş kanım yaşı tegip uçdı* "El Etmiş hanımın yaşı tamam olup öldü."

Tes Doğu 3: <...> *üçün otuz [tatar]* <...> *él tutdı ançıp yaşı tegdi* "<...> için Otuz Tatar(lar) <...> yurdu tuttu (düzenledi). Ondan sonra yaşı tamam oldu (öldü)."

1.12. Yok bol-

Yok 'yok' sözcüğü ve *bol-* yardımcı fiili ile kurulmuş bu birleşik fiil de 'ölmek' anlamındadır:

Köl Tegin Doğu 11 ve Bilge Kağan Doğu 10: *Türük bodun yok bolmazun tėyin* "Türk halkı yok olmasın diye"

Köl Tegin Doğu 25: *Türük bodunug atı küsi yok bolmazun tėyin* "Türk halkının adı, sanı yok olmasın diye"

Köl Tegin Kuzey 3: *Az bodun anta yok boltı* "Az halkı orada yok oldu."

Bilge Kağan Doğu 40: *[Karlok] éltewer yok bolmış* "Karluk ilteberi ölmüş."

Tonyukuk I Kuzey 7: *Katun yok bolmış erti anı yoglatayın tėdi* "hatun ölmüş idi, onun cenaze törenini yaptırayım, dedi."

Küli Çor Batı 3: *Ulug küli çor sekiz on yaşap yok boltı* "Ulu Küli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü."

Dağlık Altay ve Yenisey bölgesi yazıtlarında tespit edilmemesi, rastlantı olabileceği gibi, fiilin yönetici kesimin dilinde kalmış olmasıyla da açıklanabilir.

1.13. Yokla-

Yazıtlar dönemi Türkçesinde geçen 'ölmek' anlamlı mecaz bir ifade de *yokla-* fiilidir. 'Yukarı yükselmek, göğe yükselmek' anlamında olup *yukarı~yokaru* sözcüğünün kök biçimi olan *yok~yuk* adından kurulduğu düşünülebilir. 'Yukarı' anlamındaki *yok~yuk* sözcüğü ise, yazıtlar dönemi Türkçesinde tespit edilmemiştir. Türk runik alfabesinden *o* ve *u* ünlülerini ayırmak mümkün olmadığı için, sözcüğün *yok* ya da *yuk* olduğunu bilmek güçtür. *Yok* sözcüğünden yapılmış *yokaru* ise yalnızca bir kez Tonyukuk I Kuzey 1'de ele geçmiştir: *At üze bintüre karıg sökdüm yokaru at yete yadagın ıgaç tutunu agturtum* "(Askeri) ata bindirerek karları söktüm. Yukarı (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım."

Yokla- 'göğe yükselmek, ölmek' fiili, yalnızca Yenisey yazıtlarında dört kez ele geçmiş olup dört örneğin üçü Uybat III (E 32) yazıtında bulunmaktadır. Dolayısıyla Uybat III yazıtının yazıcısının, *yokla-* fiilini iyi bildiği ve belki de özellikle kullandığı söylenebilir. Ayrıca, yalnızca Yenisey bölgesi yazıtlarında ele geçmiş olması, bu bölgede yaşayan Türk boylarının diyalektolojik sözcüklerinden biri olduğunu söylemeye de izin vermektedir. Fiilin geçtiği yer ve cümleler şöyledir:

Oznaçennaya I (E 25), 6: *Kanıŋız yoklayur kadaşlarıŋız kazganur esiz e* "Hanınız göğe yükselir (yok olur), akrabalarınız kazanır, ne yazık!"

Uybat III (E 32), 1: *Er erdem üçün e yıta yokladı* "Erkeklik kahramanlığı için, ne acı! Göğe yükseldi."

Uybat III (E 32), 8: *Ėl çor ėliŋe <...> erdemin üçün yokladı* "El Çor ülkesine <...> kahraman olduğu için göğe yükseldi."

Uybat III (E 32), 9: *Yoklamaz biz <...> bilge beg oglıŋa* "Göğe yükselmeyiz <...> bilge beyin oğluna"

2. Değerlendirme ve Sonuç

Makalede 'ölmek' anlamındaki sözcük varlığına değinilmiştir. Bunlardan *kapırçakka kir-*, *kara bol-*, *kergek bol-*, *kısga kergek bol-*, *yaşı teg-* ve *yok bol-*, yapı bakımından deyimleşmiş birleşik fiillerdir. Geri kalanlar ise basit fiildir. Özellikle *kergek bol-* ve *kısga kergek bol-* deyimlerindeki sözcüklerden hareket ederek 'ölmek' anlamına ulaşmak güçtür. Öteki fiillerden *uç-* fiili, kağan, yabgu, şad, katun ve tegin gibi hanedan üyeleri ile üst düzey yöneticilerin ölümlerini ifade etmede kullanılmıştır. Özellikle *adrıl-*, *adrın-*, *az-*, *seçlin-*, *yokla-* fiillerinin ise asıl anlamlarından mecaz olarak 'ölmek' anlamına ulaşılmıştır. Bu kullanımların özellikle Yenisey yazıtlarında tespit edilmiş olması, Yenisey bölgesindeki Türk boylarının diyalekt özelliklerinin tespiti açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. 'Ölmek' anlamlı en çok kullanılan fiil olan *öl-* ise, ağırlıklı olarak Moğolistan'daki kağanlık ve beylik yazıtlarında tespit edilmiş olup hanedan üyeleri ile üst düzey yöneticilerin ölümlerini ifade etmede kullanılmamış; esasen başka boylar ile düşman milletlerin lider ve askerleri ile hayvanların ölümünün ifadesinde tercih edilmiştir. Makalede elde edilen sonuç ise, yedinci ve sekizinci yüzyıl Türk dünyasında 'ölmek'i belirten fiillerin çokluğu ve dolayısıyla Türkçenin söz varlığının zenginliği ve fiillerin asıl anlamlarının yanında mecaz kullanımlarının da bulunmasıdır.

Kısaltmalar ve Kaynakça

ALİMOV, Rysbek (2008). "Eski Türk Runik Metinlerinde Geçen Bir Acınma Ünlemi Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*, 18: 35-48.

AYDIN, Erhan (2017). *Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

—— (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

—— (2019). *Sibirya'da Türk İzleri, Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.

—— (2019). *Türklerin Bilge Atası Tonyukuk.* İstanbul: Kronik Kitap.

—— (2022). *Eski Türklerde Gündelik Hayat*. İstanbul: Kronik Kitap.

DTS: NADELYAYEV, V. M.; D. M. NASİLOV-E. R. Tenişev-A. M. ŞÇERBAK (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.

ED: CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford University.

ELÖVE, Ali U. (1958). "Bir Yazı Meselesi Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 69-85.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh.

ERDAL, Marcel (2002). "Anmerkungen zu den Jenissei-Inschriften". Mehmet Ölmez-SİMONE-Ch. Raschmann (Eds.): *Splitter aus der Gegend von Turfan*. (Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags). İstanbul-Berlin, 1-73.

İNAN, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARAMAN, Ahmet (2019). "Yenisey Yazıtlarında Geçen *adrıl- seçlin-* İkilemesi Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 67, 7-26.

KLYAŞTORNIY, S. G. (1976). "Stelı zolotogo ozera (K datirovke Yeniseyskih runiçeskih pamyatnikov)". Kononova. Leningrad: *Turcologica*: K semidesyatiletiyu akademika A. N. Kononova, 258-267.

KORMUŞİN, İ. V. (1997). *Tyurkskiye Yeniseyskiye epitafii, tekstı i issledovaniya*. Moskva: Nauka.

MALOV, S. Ye. (1952). *Yeniseyskaya pis'mennost' Tyurkov, tekstı i perevodı*. Moskva-Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.

ORKUN, Hüseyin N. (1940). *Eski Türk Yazıtları III*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.

ŞİRİN, Hatice (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TEKİN, Talat (1997). "The first *Altınköl* Inscription". *Turkic Languages* 1/2: 210-226.

TEKİN, Talat (1998). "The Second Altınköl Inscription". *Türk Dilleri Araştırmaları* 8: 5-14.

TIBIKOVA, L. N.; İ. A. Nevskaya-M. Erdal (2012). *Katalog Drevnetyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov*. Gorno-Altaysk: Gorno-Altaysk Gosudarstvennıy Universitet.

TUNA, Osman N. (1960). "Köktürk Yazıtlarında 'Ölüm' Kavramı İle İlgili Kelimeler ve 'kergek bol-' Deyiminin İzahı". *Bilimsel Bildiriler 1957*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 131-148.